

LEGELTETÉSI REND MONOKON A SZÁZADELŐN

SZIKORA ANDRÁS

Az 1848-as szabadságharc, a jobbágyfelszabadulás után a parasztságnak az a része, amely földhöz jutott nem kapta azt ingyen. Az abszolutizmus kormánya a megváltási árat jobbágytelkenként 300–700 forintban állapította meg, amelyet 22 éven át évi 8%-kal kellett törleszteni. Az akkori árak mellett ez elég tetemes összeg: egy fél telek után így évente 400–1500 kg kenyérgabonának, vagy 15–50 napszámnak az értékét tette ki.

A fejlődés, a tovább haladás újabb kérdéseket tett fel amelyeket meg kellett oldani. Az egyik gond az volt, hogy a felszabadult jobbágyság sem szellemiekben, sem anyagiakban nem rendelkezett megfelelő szakmai felkészültséggel a termelést úgy szervezni és végrehajtani, hogy az egyre fokozódó igényt kielégítsék. A másik nagy kérdés az volt, hogy minden kezdeti nehézség dacára az állatállományok szaporodtak és sem kaszálóval, sem legelő területtel nem rendelkeztek az új állattulajdonosok. Ezek a kérdések természetesen minden megyében, minden földrajzi térségben másként jelentkeztek. Más volt a helyzet a hegyes, a dombos vidékeken és más az Alföldön. A legeltetés kérdéseit azonban mindenütt meg kellett oldani. A nehezen átteleltetett állatállomány számára a legelőre történő kihajtogatás szinte az életet jelentette.

A családok megélhetésének egyetlen járható útja abban az időszakban nem lehetett más mint az állattenyésztés mennyiségi és minőségi fejlesztése. Egyre több állat nevelése vált szükségessé részben igavonásra és eladásra, továbbá a tejtermékek előállítására, amelyeket a család önellátásán túl az asszonyok a közeli piacokon értékesítettek. Így, csak így juthattak egy kevés pénzhez amelyből a ruházzkodást és egyéb apróbb kiadásokat fedezték.

Így alakultak ki a falvakban az állatállományok amelyek számára takarmányt, kaszálót és legelőt kellett a fejlesztés arányának megfelelően biztosítani. A legelőre kihajtott állatokat külön e célra felfogadott pásztoreberekkel őriztették. Ez régen egy szép, megbecsült és fontos falusi funkció volt. Akkor kezdett a jelentősége, illetve a varázsa becsülete szürkülni amikor a gazdagabb rétegek kezdtek falun is kialakulni és lenézték azt aki a más jószágát őrizte. A falu cselédjének tekintették.

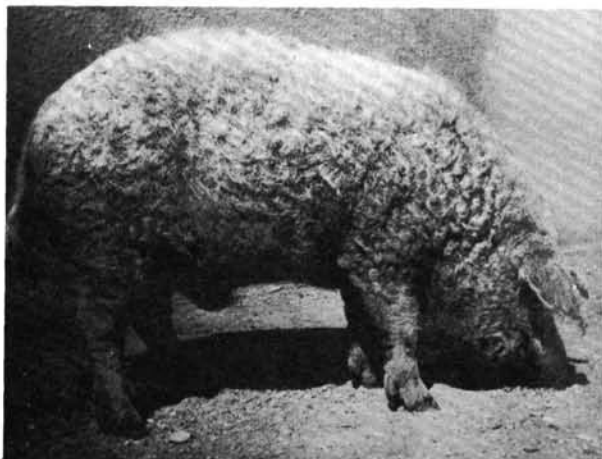
Kialakultak tehát a csordák, a nyájak, a kondák és ez teljesen új arculatot adott a falu állattartásának és így a legeltetésnek is. Később megalakultak a legeltetési társulatok, amelyek szinte jogi szabályozói voltak az állattartásnak és a legeltetésnek. Ezek vezetőségei határozták meg az állatállomány sokasodásával azt is, hogy telkenként kinek mennyi legelőjoga van. A hajdani Zemplén megyében levő Monok községben ennek egy igen sajátos változata alakult ki. Ezt kívánom itt bemutatni, hogy az utókor számára megfelelő és hiteles adatok maradjanak.

1. kép. A „gyalogok kondája – 1932”

Monok községben még fél évszázaddal ezelőtt több tehéncsorda, gulya, ökörzsorda és két sertésnyáj (*konda*) létezett. Ez a tény azt bizonyítja, hogy az igavonó, a tejelő, valamint a húst és zsírt szolgáltató állatok tenyésztése, tartása nemcsak fejlett, hanem elég jó minőségű is volt. A tehéncsordák, a sertésnyájak egyben a falu népének anyagi helyzetét és rangban való hovatartozandóságát is jelentette, ill. meghatározta. Ez ma már igen furcsának tűnő „szakosodás” és inkább egy bizonyos fokú megkülönböztetést is jelentett, amely a falu szegényebb rétegeire igen hátrányos, és mondjuk ki bátran, lealázó helyzetet is teremtett. Ha alaposabban tanulmányozzuk a kérdést azonnal megállapítható, hogy ez a gyakorlat még a hajdani jobbágykor elemeit hordozta magában. Tehát az *Őrhegyen*, vagy a *Borjűvölgynek* nevezett legelőn, vagy az *Ingvárhegy*-alján a *Jánosréten* legelésző csordák egyben a faluban még meglévő oktalan társadalmi különbségnek bizonyos fokú kifejezője is volt egészen 1945-ig. Négy kategória alakult ki, az urak csordája, a gazdák csordája, a gyalogok csordája és a cselédek csordája.

Gazdák csordája. Erre a csordára a jobbágykor idején csak azok hajthatták ki a **teheneiket**, akik a földesúrtól földet béreltek, egy, fél vagy negyed telket. Itt egy telek 7 magyar holdnak számított. Ehhez járt még 800 négyszögöl legelő és faizás az erdőn. A faizás a kiegyezés után 800 négyszögöltre módosult, ezt az erdőrészt a jobbágyok *Falu-gaza*-erdő névvel illették (a hivatalos neve ma is ez), mert a leggyengébb faállománnyal rendelkező erdő volt mindig. Így egy telek $4 \times 8 = 32$ magyar holdat tett ki. Egy magyar hold 1200 négyszögöltre jelentett. Ezért a bérlők nem pénzért bérelték, hanem a fogatukkal tartoztak mindenkor a kiszabott „napottudni”. (Hol van most Pesta? Elment napottudni).

2. kép. Fajtiszta mangalica kan

3. kép. Mangalica anyakoca malacaival

A fogatolt, illetve jármolt állatoknak mindig jó erőben kellett lenni, hogy „két úrnak szolgálva” eleget tudjanak tenni, ezért a szekeres jobbágyok az állataik számára a jobb minőségű legelőt kapták, nem olyat mint a zsellérek. Ezeknek a száma nagy volt és igen kevés a nagyállataiknak mennyisége.

A *gazdák csordája* mint legelőre járó állatcsoport elnevezés a kiegyezés után jött létre. Ebben az időpontban bontakozott ki a paraszti gazdálkodásnak olyan szintje amely a földművelőt gazdává, a földművelést pedig gazdálkodásnak deklarálta. A szabadságharc és a kiegyezés közötti időszakot a kibontakozás periódusának kell mindenképpen tekinteni. Az ipar és a kereskedelem lassú kibontakozása folytán néhány fuvaros (*furmányos*) is élt és dolgozott a faluban akinek kevés, vagy egyáltalán nem volt szántóterülete. (Furman [Furmányos] András) Ezek a századforduló előtt a kaolint fuvarozták Kassára, Mis-

kolcra, Diósgyőrbe és Ózdra. Majd a vasút megjelenésével az út lényegesen lerövidült, mert csak a szerencsi MÁV-állomásra kellett a kaolint és az építéshez alkalmas követ szállítani. Még az 1920-as években is működött 3–4 *furmányos* akik a helybeli kereskedők által vásárolt árufeleségeket szállították Miskolcra, Monokra. A legutolsó ilyen furmányos Ilkó Takács István volt, aki rendszeresen járt Miskolcra a nagykereskedőkhöz áruért. Régen a falvak áruellátását így oldották meg.

Monokon a rendkívüli kevés szántóterület miatt a 10 kat. h.-dal rendelkező ember már *jógazdának* számított. A gazdák csordájának a legelője az *Örhegyen* és a *Szőlőshegy* füves, bokros részén, a borjak, az ökrök részére a *Borjúvölgy* nevű legelőből még 45 kat. h. jutott. További járuléka a *Csapások*, a *Fehér-kereszt* környéke, a *Lapos-út* amely lényegében egy kb. 50 kat. h. nagyságú csapás és a *Kislapos* és a *Nagylapos* dűlők között helyezkedett el. A *Laposút* folytatásának számító a *Kisbírórét* és a *Nagybírórét* nyugati részén két kút állt rendelkezésre itatásra a *Laposkút* és a *Vajkókút*. Ma egybe szántották az egész területet az említett terület kútjai, fásorai, dűlőjelző fák eltűntek és velük együtt a dűlők neve is. Az *Örhegyen* levő nagykiterjedésű legelő nyugati oldalán helyezkedett el a *Forráskút* amely a gazdák csordájának biztosította a legeltetési igényben az ivóvizet. Ez a *Forráskút* két egymás mellett ástott bővizű kút volt.

Azokat a teheneket, amelyeknek borja volt, délben is fejték, kb. 11 órakor *kicsapták* a pásztorok a csordából és behajtották a széles, csapásnak is beillő *Szánti-úton* a faluba. A csoportot a falu végénél, a *Fehérkereszt* mellett elengedték és mindegyik tehén igyekezett haza a mindig telt jászolhoz, a borjához, vagy mind a kettőhöz. A határban kapáló, vagy *fattyázó* családtagok ilyenkor néhány hát *fattyút*, vagy kapálásnál, ritkításnál kivágott kukoricát (zöld kukorica növényt) vittek haza a délben fejsre hazajött tehén etetése céljából. A hátukon, *ponyuzsba* kötve cipelték az említett zöldtakarmányt és ezért mondták így: „hazavittem egy jó háttal fattyút a tehenek”.

Amikor pedig a legtöbb tehén fejős volt, akkor az egész *csordát* behajtották az *Örhegyről* a falu közepén levő *Kiskút-völgyben* levő bővizű kúthoz és itt deleltették őket. Ez egy olyan „házi rend” volt annak idején, hogy órát lehetett hozzá igazítani. Az így ütemezett deleltetés a kutak mellett egyben a kérődzés ütemezése, ill. ideje is volt. Ehhez a pásztor emberek igen jól értettek. Amikor a tehenek zöme mind fejős, vagy borjas volt akkor az egész csordát behajtották a faluba a *Kiskúthoz*. Ez esetben a falu szélén megállították a csordát a pásztorok, a fejős és a borjas teheneket *kicsapták* a nem fejős, nem borjas tehéncsoport közül és amikor *kiváltak* akkor a többi a *Kiskúthoz* terelték a delelőhöz. A kicsapás művelete egy külön tanulmány terjedelmét igényelné. Minden tehenet ismerni kellett és azt is tudni, hogy az *Alvég-felé*, vagy a *Felvég* irányába, esetleg a falu közepén levő utcák felé irányítsák a teheneket.

A déli fejs több tényezőre vezethető vissza, többek között szociális és anyagi okokra. Egyrészt délben azért nem volt szokás fejni, mert ősztől tavaszig igen gyér takarmányozást tudtak a tehenek számára biztosítani, s ennek következtében még reggel és este is igen kevés volt a kifejt tej mennyisége. Ahol délben is fejték a teheneket akkor valakinek otthon kellett maradni, vagy a határban a munkát félbeszakítani és idejében hazajönni a tehén beengedése, fejséje vagy a kisborjú szoptatása miatt.

A pásztor emberek számára ez a kétlépcsős hazaterelés délben elég nagy munkával és felelősséggel járt. Képzelnék csak el, hogy ha a borjas tehén nem lett hazaengedve a

borjához délben. Súlyos bonyodalmak származtak ebből ha nem a megszokott rendszerint történtek és zajlottak le a feladatok.

Gyalogok csordája. Ez a megkülönböztető állapot – amint azt már említettem – még a jobbágykorból maradt meg egészen 1945-ig. Az ősök minden bizonnyal „gyalogjobbágyok” lehettek és a jobbágság megszűnésével az elkülönülés továbbra is fennmaradt, csak a név módosul *gyalogjobbágyok csordájáról* a *gyalogok csordájára*.

A gyalogok csordájának a legelőterülete a község délnyugati, nyugati oldalán elterülő *Borjúvölgy* és a hajdani *Templomsor* (ma Széchenyi utca) végén levő *gyalogok-gyepjé*-nek nevezett füvestérség volt. A röviden csak *Gyepnek* nevezett legelőterületet a faluból kivezető műút, a Lete-erdő északi határa, a *Báránkyő-dűlő*, és a *Templomsorosikertekalja* határolta. Tovább menve a dombon fölfelé a *Zsebrík-hegy* és a *Kálvária-hegy* nyergén, az már a *Borjúvölgy* legelőnek számított. Itt húzódott a két legelőterület határa.

A Borjúvölgy legelő területnek a határa a *Zsebrík-hegy* gazdaságilag akkor művelt dűlője, nyugat felé tartva a *Zsebrík*-nek nevezett szőlőföld, a *Kőszög* (kőszeg) dűlő, a *Zsebrík-sarkantyú*, a Monoki-patak bal partján levő *Bíró-földje*, a falu felé haladva a *Reformátuspap-földje* dűlő és a község nyugati része határolta. Itt-ott meredek hegyilegelőnek számított mindig, gyér de finom minőségű fűállománnyal. A falu nyugati oldalához közel található a tulajdonképpeni *Borjúvölgy*, egy nagyon mélyre mosott és hosszú árok (*Bornyúvölgyiárok*) aszó amely akácfával van benöve. Eredetileg a *Borjúvölgy* nevű legelőterület a *Monoki-patak* vonaláig vitt le a *Zsebrík* és a *Kálvária-hegy* nyergétől, de a 20-as évek elején az *Ingvár-hegy* felé vezető dűlőúttól a patak felé eső részt feltörték gőzekével és ez lett a *Reformátuspap-földje* nevű új dűlő. Amíg az *Őr-hegyre* kizárólag csak a gazdák teheneit lehetett kihajtani, ezzel szemben a *Borjúvölgy* legelőn a gazdák ökrei is legelhettek, főleg szombaton délután és vasárnap amikor nem jármolták őket. Ha borjak elérték az éves kort akkor már innen el kellett távolítani. A Borjúvölgygel összefüggő *Gyalogok-gyepje* legelőterületet úgy osztották el, hogy a gyalogok csordája a gyepre lett kihajtva és legelészve haladtak a *Zsebrík-hegy* és a *Kálvária-hegy* nyergén át a Borjúvölgy legelő felé és délben a hajdani *Csűr-soron* hajtották be delelni a csordát az aszó és a temető vonalán levő legelőrészen. Itt nem legelhettek, csak átvonultak a *Csűr-sor* felé ahol végighaladva elérték a *Rózsa-kút* völgyet ahol a déli delelés zajlott le. Az ökörcsorda és az egyévesnél fiatalabb borjak pedig a Borjúvölgyön legelésztek és a *Zsebrík-sarkantyúnál* levő krátterszerű mélységben levő gémeskútnál deleltek.

Ökörcsorda. Értelemszerű, hogy az ökörcsorda szintén csak a földdel rendelkező gazdák csordája volt. Régen a jobbágykor idején és ezt követően is a jobbágnak, a későbbi gazdának egy telke után nyolc legeltetési joga volt, amely azt jelentette, hogy ahány joggal rendelkezett annyi tehenet vagy ökröt hajthatott ki a közös legelőre. A házasszellereknek, de még az utódaiknak is csak a ház után, csak egy „legeltetési jog”-uk volt.

A Borjúvölgy-legelő kb. 100 kat. h. ma is ilyen területű közös legelő, amelyből amint azt már említettem 45 holdat a gazdák kaptak meg a századforduló táján az igás ökreik legeltetése céljából. Ezt hajdanán azzal indokolták, hogy: „a *Borjúvölgy-legelő* a faluhoz

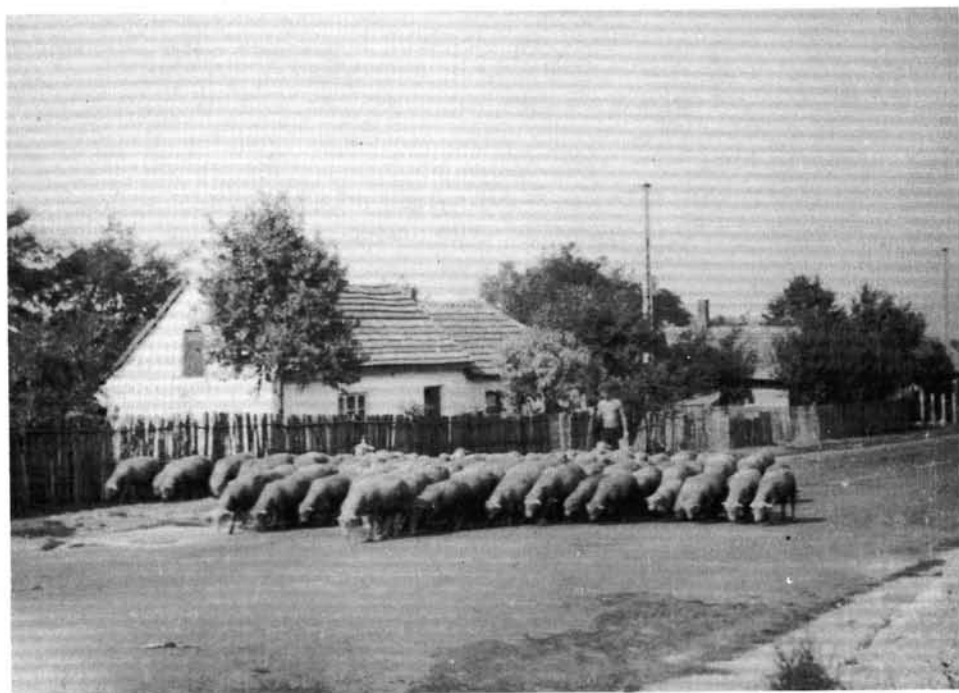

4. kép. A község háztáji csordája, kihajtás közben (1976)

legközelebb eső legelő, és ha kell, akkor kéznél legyenek az igavonó ökrök. Tűzvész esetén ide szaladtak ki őseink is mindég az ökrökért, hogy a vizeslajtokat, a vízipuskákat és fennállókat vivő szekereket a tűzhöz vontassák . . .”.

Amint azt már említettem itt legeltették a község egyévesnél fiatalabb borjúállományát is, mert a tehéncsordára a borjút kihajtani mindig szigorúan tilos volt. A tehéncsordán tartott borjú rákapott a tehenek leszopására és ebből komoly bonyodalmak származtak. Ugyanis előfordult, hogy a jól tejelő teheneket a pásztorné megfejte és a borjakra fogták a hiányzó mennyiséget.

Az ökörcsorda a *Borjívölgyben*, a *Zsebrik-sarkantyú* melletti krátterszerű völgykatlanban levő kútnál delelt. A gyalogok csordájának és az ökörcsordának a létszámát mindig az határozta meg a legelőn való tartózkodást illetően, hogy *dologüdő* volt-e vagy sem. Nyáron hordáskor, csépléskor, a teheneket 95–100%-ban jármolták, úgyszintén az igavonásra „beérett” ökröket is. Ez egyben a fűállomány pihenését és növekedését is szolgálta miután nem legelt rajta annyi állat. Lovakat igen ritkán lehetett a legelőkön látni, mert azok állandóan munkában állottak. Lovakkal sajnos csak néhány jómódú gazda rendelkezett és még néhány furmányos, akik szintén állandóan hajtották lovaikat. A falu állattartására és igazására tehát elsősorban a tehenek és a módosabbaknál az ökrök tartása volt a jellemző. Ahol a ló tartás nem volt megoldható, ott az ökröket jármolták, ökrökkel és tehenekkel művelték a földet, azokkal végezték a behordást a csűrbe, az udvarra vagy a pástokon kialakított közös szérűkre. Természetesen az őszi betakarításkor a burgonya,

5. kép. Háztáji juhállomány legelőre hajtása

cukorrépa, takarmányrépa, kukoricaszár és egyéb termények hazaszállítását is ökrösfogatokkal végezték. Az ökörscorda létszáma amelybe bele kell számítani az 1 évesnél fiatalabb borjakat, üszöket, ökörtinókat – 1936-ban 792 darabot tett ki.

Urakcsordája. Érdekes jelenség, hogy az ősi – a jobbágykori kétféle tagolódást – a jobbágykor megszűnésével a csordák és a legelőterületek felosztásánál továbbra is meghagyták. Tehát amint azt az eddig leírtakból is tapasztalhattuk a faluban volt a gazdák-uraknak és a gyalogoknak csordája. Ez a megkülönböztetés nem a legelőterületek ilyen vagy olyan irányú felosztását célozta, inkább a társadalmi különbség kihangsúlyozását.

Az urakcsordájára csak azok hajthatták ki a teheneiket akik szó szerint is uraknak, földi hatalmasságoknak számítottak. Így pl. a főmérnök úr (erdőmérnök), jegyző, plébános, tiszteletes, kasznár, számtartó úr és egyéb uradalmi alkalmazottak. A bíró tehenei a gazdák csordájára járt, a tanítóknak pedig nem volt soha tehénük. Természetesen a legdúsabb fűállománnyal rendelkező legelő az *Ingvár-hegy* alján levő Jánosrét legelő és a *Füves-völgy* egy része jutott nekik. A legelő terület déli határa a *Györgyhalom* és az *Ingvár-hegy* közötti *Csikó-legelő*, az északi határa pedig az *Ingvárcsúcs-dűlő* és az *Ingvár-patak* vonalán haladva északfelé az Ingvárhegy aljai híd és jobbra tőle a Monoki-patak *Fehér-híd*ig terjedő része. Az urak és uradalmi és egyéb alkalmazottak csordája a legkisebb létszámmal rendelkezett. Egy tehénre jutó legelőterület és fűállomány a gazdák csordájához viszonyítva a 4–5-szöröse, a gyalogok csordájához viszonyítva pedig 9–10-szerese

volt. Az említett legelők 45–50 db tehénnek adtak jó minőségű bőséges fűállománnyal rendelkező legelőt. Ha valamely uradalmi tisztségviselőnek nem volt tehene, nem kívánt tehenet tartani, akkor megengedték neki, hogy a legelőész „jogát” átadhatja egy évre 20 pengőért. Persze ehhez külön engedély kellett, de amikor 20 pengőért csaknem három és félmázsza búzát lehetett venni, akkor ez nem érte meg. Aszályos nyár bekövetkeztével a fűállomány teljesen kiszült és az állatok csak jártak-keltek a legelőn de harapnivalót, fűvet nem találtak. Egyébként igen kivételes esetben engedélyezték az urak csordájára való tehen kihajtását a falu parasztjainak.

Külsőgulya. A falutól távol a *Tetlinkének* nevezett domboldalon levő legelőn tartották kihajtástól, a fagy beálltáig a *Külsőgulyának* nevezett vegyes szarvasmarha-állományt. Ez a legelő sokkal közelebb van Monoktól nyugatra, ill. északnyugatra levő Megyaszó, Szentistvánbaksa és Hernádkércshez. Mivel azonban a község határa – abban az időszakban – egyben a megye határa is volt, ezért mindenképpen Monokhoz tartozott, közigazgatásilag. A jobbágykorban a Tetlinke nevű legelőt gazdaságilag művelték. Tehát nem ősgyepel rendelkező legelőterület. Valamikor őserdő borította. Mégis hogyan lett gulyalegelő? Ennek külön története van.

A legelőterület, amelyet Tetlinkének neveznek (a Megyaszó felé lejtő hegyoldalt a megyaszóiak Tetétlennek nevezik), lényegében kilúgozott erdei talaj, rosszul művelt dűlőnek számított. Andrassy Dénes gróf 1913-ban elhunyt és vele együtt az Andrassy nemzetség kihalt. A birtok Széchenyi grófra szállt, mert az első felesége akkor Andrassy Natália volt. A levegő 1914 év elején igen puskaporos volt és nemsokára ki is tört az első világháború. A zavaros politikai és egyéb helyzet miatt az átörökléssel járó illeték lerovása nem lett végrehajtva.

„A háború után Nagyatádi Szabó István a csizmás miniszter, igen követelte a földosztást és már azt is megszavaztatta az alsóházban, hogy az örökösödési illetéket ne pénzben fizessék, hanem földdel. Széchenyi Aladár gróf igen gyorsan felajánlotta a Tetlinke-dűlőt legelőnek. Így szabadult meg 205 kat. h. 5 aranykorona értékű földjétől és a falu népe pedig elesett a kiváló ősgyepes területtől a Nagyrepás nevű hegyen levő hegyi legelőtől, amit természetesen a gróf magának és később különböző nációjú bérlőinek tartott meg”.

A község állattartói abban az időszakban kivertek a Külsőgulyára mintegy 410 db szarvasmarhát. A község akkori vezetői azt mondták, hogy a „Tetlinke-oldal begyepesedik magától”. Ez azonban csak remény maradt, mert nyáron ha szárazabb időjárás uralkodott a fűállomány valósággal kiégett. Ezt a legelőt pontosan ellenőrizték, név szerint tartották nyilván, hogy kinek van „legeltetési joga” amely mindig be volt töltve. A legelőterület a községtől való távolesése miatt csak gulyalegelőnek volt alkalmas. A faluhoz valamivel közelebb levő, szomszédos dűlők mint pl. a *Kércsifenek-dűlő*, az *Ola-dűlő* is igen mostohán művelt területnek számított. Ide ha ökrös szekérrel valaki trágyát vitt, egy nap alatt csak egyszer fordulhatott a távolság és a rossz dűlőutak miatt.

A gulyán levő állataikat a falu lakosai hetenként egyszer és pedig vasárnap „megnézték”. Ilyenkor egy faszakajtóban sóskorpát vittek ki az állataiknak. A szakajtót ún. kenyérruhába kötötték és így vették a karjukra. A két végét kikötve engedték a szakajtóból a sóskorpát enni az állatnak. Az állat számára a sóskorpa csemegének számított, mert egész héten át csak fűvön élt ha az is jutott egy kevés. A korpa és só aránya: 2 liternyi

korpához egy jó összemarék só t keverték. Az állatok már annyira érezték, hogy mikor van vasárnap, mert a karámból nem akartak kimenni és állandóan a falu felé néztek várva a sóskorpát. Szemmel látható volt azoknak az állatoknak a keserű csalódása és a sóskorpa hiánya amelyhez valamilyen oknál fogva a gazdáik nem jöttek el.

A tulajdonosok ilyenkor mindig kedveskedtek valamivel a gulyásnak. Pálinka, bor, vagy egy pakli „kassi-dohány” esetleg egy kevés pénz mindig akadt a számára. A legnagyobb kockázatot a gulyát őrző pásztor vállalta a község pásztorai között, mert távol lakott a falutól egy földkunyhóban a gulyakút mellett. Oda menekült ha égháború viharzott át a terület felett, ott húzódott meg éjszakára az időjárás viszontagságai elől. Élelmet, a főtt ételt minden délben a gulyás felesége vitte ki a Tetlinkére. A gulyás élelmezéséhez – és ez igen érdekes pásztortörténeti jelenség – az állattulajdonosok természetbenileg járultak hozzá. Mindennap más-más állattulajdonos adott „vacsora” címen lisztet, burgonyát, zsírt, szalonnát, étolajat, vajat, túrót vagy azt ami éppen volt. A „vocsora” járandóságot illetően különösebb baj nem jelentkezett soha, mert mindenki igyekezett bőségesen és változatosan adni nehogy a gulyás felesége kibeszélje, hogy infámis, vagy igen szegény az illető. Ezt a lélektani állapotot, fonák helyzetet a gulyások feleségei alaposan ki is használták. Mindig arra a tulajdonosra panaszkodtak akinél ezt megelőzően járt. Így mindenki sokszor erőn felül igyekezett adni bőségesen, hogy elkerülje a hírbehozást. Persze ennek is végeszakadt, mert egy alkalommal úgy döntött a Legeltetési Társulat vezetősége, hogy a „vocsorát” pénzben kell megváltani és így a korábbi visszás helyzetek örökre felszámolódtak. Ez azonban csak az 1930-as évek vége felé következett csak be. A gulyás és a többi pásztor ilyen irányú ellátását úgy oldották meg, hogy egy bizonyos mennyiségű földterületet kaptak (*pásztorföld*) és ott termelhettek maguknak zöldséget és egyéb szükséges növényeket, a „vocsorapénz”-ből pedig megvásárolhatták a mészárszékekben, vagy a hentesnél a húst. A falu pásztorai az ún. Pásztorházban laktak. Ez közvetlen szomszédságában volt az apaállat-istállóknak. A falu lakói közül soha nem választottak pásztort „mert annak nem lehetett parancsolni”. A Nyírségből származó Virág Pista bácsira emlékszem jól. Szép szál ember volt és reggel hajtogatáskor tároгатót fűjt, nem pedig jelzőkürtöt. Olyan szép nótákat játszott rajta, hogy mindig meghallgattuk. Végigmuzsikálta az utcákat amerre elhaladt a reggeli kihajtogatáskor. Aki elaludt, vagy időben „elfelejtette” kihajtani a portájáról az ott elhaladó állatcsoporthoz a tehenét, annak a kapuja előtt Virág Pista bácsi megállt és a tároгатójával a „fel, fel vitézek” című indulót fújta amíg csak ki nem hajtották a tehenet. Ha még ennek sem volt meg a hatása, akkor lefújta úgy azzal a dalammal az ügyet mint ahogyan a katonai kürtösök a nagygyakorlatot szokták. Azért említettem meg itt Virág Pista bácsit, mert hosszú ideig volt a falu csordása és még hosszabb ideig a gulyása is.

Cifragulya. A nevét onnan kapta, hogy a gulyát őrző pásztor a szelídebb fiatal ökrök szarvának hegyére különböző színű labdához hasonló textil gombolyagot illesztett. Ki voltak cifrázva az állatok és így lett az állatcsoporthoz a neve *Cifragulya*. „megosztán a vadszürke marhák kopni kezdtek és gyütt helyére a tarkamarhafajta...”. Ez a gulya egyébként az uradalom tulajdonát képezte és annak területén volt a legelője is. Itt azért kell mégis szólni róla, mert a község állattenyésztésére sok szempontból jó hatással volt. Annak idején sok tenyészállat került ki innen a község gazdáinak birtokába. A Cifragulya legelőterülete elsősorban az *Ingvár-hegyen*, majd a *Bikaparton*, a *Hosszúhegyen*, a *Test*

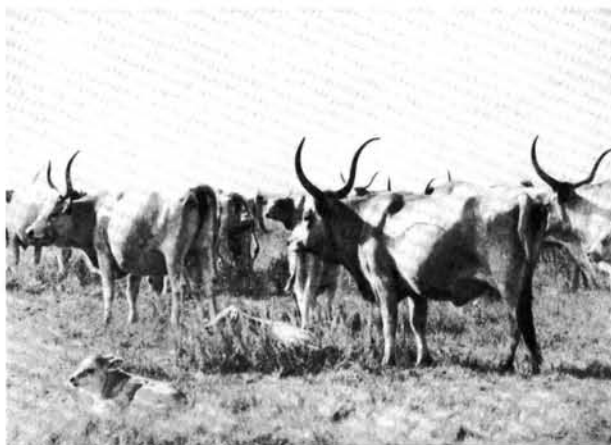
6. kép. Tehénfogat

halmon és ősszel pedig a Kis-Répas hegyen és környező tarlókon, dülökön legelészett. Az Ingvár-hegy valósággal alpesi legelőnek számított. Meredek oldalain lépcsőszerű ösvényeket tapostak ki az állatok így védekezve a megcsúszástól amely könnyen végzetes lehetett.

A Cifragulya utolsó gulyása J. Gergely József volt, akit a falu népe csak Jasu Gergelynek, Jasu Józsi bácsinak nevezett. Az öreg Jasu Józsi bácsi nemcsak mint pásztorember, hanem mint „ingyenes baromorvos” is jeleskedett. Azért tartotta „kiemelt fizetéssel” az uradalom, mert az általa őrzött Cifragulyán nem, de legalább is igen ritkán fordult elő a lábtörés, felfúvódás, rontás és villámütés. Kiváló és megbízható „meterológus” hírében állt, mert a méhek zsongásából, a legyek viselkedéséből, a harang szólásából, a szél irányából a felhők mozgásából, alakjából, a madarak csicsérgéséből, a fecskék alatt vagy magasan szállásából megállapította a közelgő időjárást, és ha vihar közeledett a Cifragulya idejében mindig védett helyen volt.

A Cifragulyán minden évben legalább 180–220 db magyartarka, ökörborjút legeltettek, nevelték. Nyáron éjszakára a karámban, télen pedig az istállóban tartották őket „ömlesztve” az idősebbeket pedig jászolhoz kötve. Amikor a fiatal bikaborjú elérte az alkalmas kort akkor ivartalanították és így élte napjait itt kb. 4 éves koráig. Ez a gulya volt lényegében a gazdaság számára az „energiahordozó” bázis, mert a kiselejtett igás ökrök utánpótlása innen történt. Mindig úgy volt ütemezve a „transzporálás”, hogy ahány igásökröt selejteztek ki a munkából és fogtak be hizlalásra (sőrénék) a Cifragulyáról annyi 4 éves korú ökör került a járomba. Négy év elegendő idő volt ahhoz, hogy a csontozat, az izomzat, a szív és a tüdő annyira kifejlődjön, hogy igába fogható legyen 4 éven át dolgozzon, amikor pedig elérte a 8. életévét akkor a béres leadta a sőrénék mint manapság a kiselejtett erőgépet és 6 hónapig tartó hizlalási időszak után 9 mázsáról felhízott 12 mázsára és a „német hizómarha kereskedők mint a cukrot úgy vásárolták . . .”. Jó pénzt kapott érte az uradalom és még ott maradt az értékes szervestrágya amelynek a talajerő visszapótlásában volt mindig döntő szerepe.

A csordások bérezése. A gulyás különleges helyzeténél fogva eltérő státuszban volt a csordásokétól. A csordások általában meghatározott bérért szolgáltak. Természetesen itt

7. kép. Magyarszürke-marhák a legelőn (1927)

is volt természetbeni járandóság amihez több csatornán át egy kis pénz is járt. A második fél évet terményben kapta meg és ez fél véka gabona (búza, rozs) mennyiséget jelentett állatonként. Ha Szent János nap (június 24.) után ha csak 1 napot is kint volt az állat a csordán, akkor már meg kellett fizetni a fél véka gabonát. Ezenfelül állatonként 3 pengőt fizettek az állattulajdonosok. A beszedett összegből a 8 db községi tenyészbikát, takarmányozták, istállózták és ha kivénült valamelyik akkor a Hortobágyon ebből vásároltak újabb fiatal tenyészállatot. A csordások ezenfelül ún. bocskorpénzt is kaptak. A fedeztetések alkalmával külön pénzbeli juttatásban részesültek. Ez akkor is járt a csordásnak ha nem a Bikaó-ludvarában, hanem a legelőn zajlott le a fedezés. Az apaállatok szénával való ellátását a Hosszúvölgyben levő kaszálóról biztosították. Karácsony előestéjén a csordás megjelent az állattartó udvarában és vagy az ostorával pattintott néhányat, vagy a kürttel néhány szólamot fújt és ezért ismét pénz és egyéb természetbeni ajándék illette meg. Erre egyedül Virág Pista bácsi nem tartott igényt, ő volt a falu első és utolsó „büszke” pásztora. Koldulásnak tartotta a karácsony előesti ostorpattogtatást az állattulajdonosok udvarán. Amint azt már említettem Virág Pista bácsi szép szál férfi volt, buktak is utána a menyecskek, de ő csak a tehének hátán át tárgyalt a „jóminőkkel”.

A gazdák sertésnyája (kondája). Hajdanán még ez is el volt különítve az egyik a másiktól. Külön nyája volt a gazdáknak és külön a gyalogoknak. A gazdák nyájának legelőterülete a falu végén a *Fehérkeresztől* kezdődően a *Kertészkert* mellett, majd a *Vágóhid*, a *Nagymajor*, a *Nagymagtár*, mögötti füves pataksíkon és a *Hatház* kertjeinek végében, a *Tanítók-földje* melletti füves rész, továbbá a *Lapos-csapáson* át egészen a *Vajkókút*ig. Nyáron a *Nagymajor* melletti patakrészt a kondás elrekesztette és ezt a kiváló fürdőzési és pihenési lehetőséget nyújtó patakrészt mindig ki is használták az állatok deleltetése céljából. A sertéslegelők minősége ősidőktől fogva mindig rossz volt.

Gyalogok nyája (kondája). A reggeli kihajtogatás után a nyáj a *Falugaza-erdő* melletti füves térségen haladt legelészve a *Bakapart* nevű erdei csapáson a *Makrakút* völgybe,

8. kép. Magyarszürke-marhák a legelőn (1927)

ahol a delelés történt. A delelés általában délután 4 óráig tartott a *Falugaza-hegy*, a *Csirkéstető-hegy*, a *Leánykőhegy* és a *Csörgőkőhegy* által övezett kráterszerű katlanban levő *Makrakútnál*. Az erdőben a sertések legeltek és makkoltak így a makkra ebből a kútból itták a vizet amit egy tócsaszerű mélyedésbe húzott ki vödörrel a kútból a kondás. Feltűnően jéghideg vize volt ennek a kútnak. Aki erre járt és kimelegedve hirtelen ivott vizéből az biztos tüdőgyulladást kapott. Egy alkalommal a faluból Firkó Feri „makralegény”-nek tartott fiú is ivott belőle és nemsokára meg is halt tüdőgyulladásban. Mások szerint ezért makkra a kút neve. Ugyanis Firkó Feri makralegény volt és makrapipát szívott. A szőlőhegy (hegyfarok) elmélet ide nem vág, mert a szőlőföldek távol esnek és így az első kettő feltevés közül az egyiket kell elfogadnunk mint névadót.

Ha nagyon erős volt a napsütés, akkor az erdőszélén levő fák alá beengedte a kondás a nyáját. Ez azonban a *Jukasfa* vonalánál tovább nem terjedhetett. Itt már a sertések a turkálással olyan erdei kárt idéztek elő, amit nem engedtek meg. Az erdőn hazafelé tartva csak a *Bakaparti-csapás* bal oldalán lehetett elvonulni. Itt általában akácfák nőttek és különösebb kárt nem okoztak a turkálással. Késő délután ért a nyáj a falu végéhez és amikor a nap leszállt a kondás elengedte a nyáját és az állatok megállás nélkül futottak hazafelé.

Cselédek csordája. Befejezve a csorda, gulya és a nyáj változatok ismertetését, itt kell megemlítenem azt, hogy az uradalom kezelésében levő *Lőríncke-tanyán* és a *Kaptár-tanyán*, valamint az *Újtanyán (Dénesmajor)* élő és lakó cselédembereknek is volt közös csordája a harmincas évek elején. A cseléd csak egy tehenet, a kocsisgazda, a béresgazda, az udvarosgazda már kettőt is tarthatott. Ezeket a gazdaság takarmányából látták el télen és nyáron is. A sertések legeltetését azonban már nem engedélyezték, főleg állategészségügyi megfontolásokból. Például a *Kaptár-tanyán* az 1930-as évek elején több ezer süldőt és több száz anyadisznót és turnusokban hizlalt sertéseket tartottak. Ezeket nem lehetett veszélyeztetni a cselédházak mellett épített *vándordisznóólakban* tartott sertésekkel. A gazdaságnak volt állatorvosa de a sertés vonatkozásában tevékenységi területe csak a

gazdaság állományára terjedt ki. A cselédek házai mellett a 30-as évek végén a 40-es évek elején már voltak hizlalók (ennek nevezték azt az ólat amelyben a disznót hizlalták) ezt hallgatólagosan engedélyezték de csak a hizlalás időtartamára, amely a kukoricatöréstől január 1-ig volt érvényben. A Lőrincke-tanyán lakó cselédek tehenei a Hosszúvölgy egy részén, a Kaptár-tanyán és a Dénes majorban lakóké pedig a Kaptár tanya alatt levő területen legelhettek.

Az első világháborút követően nem kevés ellenállást leküzdve egy ésszerűbb *legeltetési és reggeli kihajtási rend* alakult ki. A község a Monoki-patak völgy két oldalán mintegy 2–2,5 km hosszúságban nyúlik el. A szélessége is jóval meghaladta az 1 km-t. A hajdani Fester-sor (ma Kossuth Lajos utca) már egymaga másfél kilométer hosszú, ha hozzáadjuk az Alvég hosszát a Pap György-kútig akkor ez jóval meghaladja a 2 km-t.

A falunak különböző részein laktak a hajdani gazdák és a gyalogok is. A reggeli kihajtogatásnál az állatok két irányba történő terelése a legelőik felé az utcákon nem kis gondot okozott a pásztorembereknek. Ugyanis a két szembejövő csorda, vagy sertésnyáj összekeveredett amelyből komoly bonyodalmak származtak. Végül is a reggeli kihajtogatáshoz „elvonulási tervet” készítettek de nem vált be. Ezt az áldatlan állapotot szüntette meg a község akkori vezetőségének határozata, amely szerint a falu közepén kezdenek reggel hajtogatni a kondások és pedig úgy, hogy a falu földrajzilag alsó része az *Alvég*, a *Lapos-út* (csapás) felé hajtó kondásra bízta a disznóit, a *Felvég* pedig a *Makra-kút* felé eső legelőrésszel felé hajtotta ki a jószágait.

Az alvégesi nyájhoz tartozott a falu nyugati részén levő hajdani *Szilvás-sor*, a *Csűr-sor* és azt összekötő köz, továbbá a *Vitéz-sor*, a *Nagy-* és a *Kis-Alvég*, a *Kertekalja* és a *Hatház* lakóinak sertésállománya. Ugyancsak a falu közepén indító kondás hajtogatta a *Templom-soron*, a *Fester-soron*, és a *Radocskán*, a *Gyilkos-soron* összegyűjtött sertéseket a *Falugaza-erdő* és a műút között levő legelőterületre. Ide tartozott még a nagytemplom alatti falurész és a *Bagolyvárban* lakók jószágai.

Állítólag amikor ez a határozat megszületett akkor a községi bíró és a *Legeltetési Társulat* elnöke megjelent a falu képzelt közepének vonalán a pásztorokkal. Egymásnak hátat kellett fordítaniuk és ekkor azt az utasítást kapták a bírótól, hogy amit a faluból maga előtt lát onnan hajtogatja a kondát az *Alvég* felé, a másik pedig a felezővonalától a *Felvég* felé.

Az ésszerű határozat hatására a pásztoroknak nem kellett reggel a falun végig, kilométereket hajtogatni, törni a jószágokat és este pedig szintén nem kellett ugyanannyit az állatoknak hazafelé futni. Ez a határozat később bizonyos mértékben a csordákra is kihatással volt és lassan megszűnt és tegyük hozzá elég későn az éles megkülönböztetés ilyen vonatkozásban is a jobbágy, a későbbi gazdák és a zsellérek, illetve agrárproletárok között. Ha megfigyeltük akkor tisztán láthatóvá vált az, hogy a feudális korból, a jobbágy időkből örökölt megkülönböztető hatások még századunk első felében is mennyire hatottak.

WEIDEORDNUNG IN MONOK ANFANG DES JAHRHUNDERTS

(Auszug)

Die Abhandlung liefert Daten zur Geschichte des Hirtentums in Monok. Sie beschreibt ausführlich die Ordnung der Weide und den Platz, den sie im System der Weisennutzung einnimmt. Der Verfasser weist darauf hin, dass sich die gesellschaftliche Hierarchie der Dorfgemeinschaft auch in der Ordnung der Viehzucht widerspiegelt hat: abgetrennte Weide, die Armen und die bemittelten Bauern haben ihre Tiere in abgetrennten Herden gehalten.

Die Abhandlung beschreibt ausführlich die Organisation der Herden, die Tätigkeit und Zuerteilungen der Hirten, ihre Lebensweise und liefert zahlreiche Beiträge zur Kenntnis der Geschichte und Sitten des Hirtentums in Süd-Zemplén (Nord-Ungarn).

András Szikora